

SİBYÂN MEKTEPLERİ'NDE FARŞÇA VE NASÎHAT-I HUKEMÂ ADLI RİSALE

Musa BALCI*

“Asırlar boyunca ecdadımız vatan evlâdının tahsiline çok dikkat etmiştir. Hayır sahipleri camilerini, mescitlerini, medreselerini, imaretlerini, çeşmelerini yaptırırlarken ekseriya yanına bir de sıbyan mektebi inşa ettirmişler ve hattâ kendi türbelerini de o camia içine koydurarak son uykularını masum çocuk civıltıları arasında uyumak istemişlerdir; tahsil nimeti temin ettikleri o çocukların ağzından hayırla anılmayı büyük saadet bilmişlerdir.”¹

Öz: Bu çalışmada, Osmanlı döneminde sıbyan mektepleri müfredatındaki Farsça dersinde okutulmak üzere hazırlanan “**Nasîhat-ı Hukemâ**” adlı öğüt risalesinin metni ve çevirisine yer verildi. Metinlerde adı geçen Lokman Hekim, Nûşîrevân-ı Âdil, Feridüddîn-i Attar ve Sa’dî-yi Şîrâzî gibi tarihi ve edebî kişilikler hakkında, metinlerin anlaşılmasına da katkı sağlayabileceği düşünülerek bazı bilgiler de ortaya konuldu. Eskilerin ne yaptıklarını bilmeden doğru, güzel ve faydalı işler yapmanın zor olacağı ve onların izinin kaybedilmemesi gerektiği inancıyla kaleme alınan çalışmada Sıbyan Mektepleriyle ilgili bazı hususlara temas edildi. Öğüt risalesinde yer alan manzum metinler, manzum olarak çevrildi. Öğüt metninin Farsçası, bu dile aşinalara faydalı olur düşüncesiyle Türkçe çevirisiyle birlikte verildi. Çalışmanın son kısmında ise, öğüt metninin Osmanlı basısında yer alan Farsça-Osmanlıca küçük bir sözlüğe de burada yer verildi.

Anahtar Kelimeler: Sıbyan Mektebi, Farsça, Nasihat, Bilgelerin Öğütü

PERSIAN AND BOOK OF NASIHAT-I HOKEMA AT SIBYAN SCHOOLS

Abstract: In this study, the text and the translation of the advice booklet “**Nasîhat-ı Hukemâ**” prepared for being taught at Persian course in the curriculum of the sibyan schools in the Ottoman period were given a place. Some necessary information about literary and historical personali-

* Yard. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniv., İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü, msabalci@hotmail.com

¹ Reşat Ekrem Koçu, “Sıbyan Mektepleri”, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle-Sıbyan Mektepleri*, Haz.: İsmail Kara-Ali Birinci, Dergâh Yayınları, 2. bsm, İstanbul 2012, s. 412.

ties like Lokman Hekim, Nüşîrevân-ı Âdil, Feridüddîn-i Attar ve Sa'dî -yi Şîrâzî who are mentioned in the texts was revealed by thinking that they would contribute to understanding the texts. In this study written in the belief that it is difficult to do true, good and useful things and their traces should not be lost before not knowing what our predecessor did, some points about the sibyan schools were touched on. The texts written in verse in the advice booklet were translated as the same form. The Persian version of the advice text was given with the Turkish one together with the thought that they would be useful for the ones familiar with this language. At the last part of the study, there is a little Persian-Ottoman Turkish dictionary given in the ottoman edit of the advice text.

Key Words: Sibyan School, Persian, Wise Men's Advice.

GİRİŞ

1. Sıbyan, İbtidâî ve Rüştîye Mekteplerinde Farşça Dersi

Kadîm dönemlerde eğitim kurumları, daha ziyade mabetlerle yan yana inşa edilmiş ve eğitim verme görevini de din adamları üstlenmiştir. Sümer ve Akad medeniyetleri bunun en bariz örneği olarak kabul edilir.² İslâm toplumunda da, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren fertlerin gerek dünya hayatına tekabül eden, gerekse uhrevî âlemde onları saadete ulaştıracak bilgilere sahip olmaları için eğitilmelerine büyük önem verilmiştir. Bu maksadı gerçekleştirebilmek amacıyla ilim tahsilinin yapılacağı mekânlar oluşturulmuştur. Müslümanların tarihinde bu amaçla tesis edilen ilk eğitim kurumları, Mekke döneminde "Dâru'l-Erkâm", Medine döneminde ise "Mescid-i Nebevî" ve "Suffe Ashabi" olarak karşımıza çıkar.

İslâm medeniyetinin özellikle ilk dönemlerinde sözlü kültür, bugün anlamımızdan çok daha farklı bir anlam ifade etmiştir. Sözlü kültürün toplumsal hayattaki canlı etkisinin yanı sıra, zamanla yazıya ve yazılı kültüre dönük çabalar da artmıştır. Yazıyla eğitime verilen önemi göstermesi açısından bir kenar bilgi olarak geçen şu anekdot dikkate değerdir: "*Mektebe giden çocuklar yanlarında yazı yazacakları bir levha götürürler ve bunu temizlemek için su dolu bir kaba daldırıp bir bezle silerlerdi. Bu silinen yazıları hürmeten deniz, kıyı veya bir akarsuya ya da çiğnenmeyecek şekilde temiz bir çukura dökülürdü.*"³

² Nebi Bozkurt, "Mektep", *DİA*, c. 29, İstanbul 2004, s. 5.

³ Bozkurt, s. 5.

Tanzimat öncesinde, Osmanlı toplumunda başlangıçta zorunlu olmamakla birlikte, kurumsal anlamda çocukların ilk eğitim ve öğretimi Sıbyan Mekteplerinde verilmekteydi. Yapı olarak taş malzemeyle inşa edildiğinden “taş mektep” adıyla da anılan bu okullara, beş-altı yaşındaki kız ve erkek çocuklarının kayıtları yapılır ve bu dönemde belli merasimler de icra edilirdi. Bu okulların tesis edilmesindeki amaç çocuklara okuma yazma öğretmenin yanı sıra dinî ve ahlâkî esasları da daha küçük yaşta benimsemelerini sağlamaktı.⁴

Sıbyan mektepleri, çağdaş dünyaya ayak uydurmamıza büyük katkı sağlanması beklenen fakat “ayak bağı” görülmekten de kurtulamayan kurumlar olarak görülmüştür. Her ne kadar aşağılayıcı biçimde bazı kimseler tarafından “Taş mektepte okumuş!” denilmek suretiyle bu okullarda verilen eğitim küçümsenmiş de; bugün kendileriyle iftihar ettiğimiz Ömer Seyfettin, Mehmet Âkif, Yahya Kemal,⁵ Ahmet Rasim ve Hasan Ali Yücel gibi şahsiyetlerin yetişmesine bu kurum zemin hazırlamıştır. Bu mektepler 1 Kasım 1928 tarihinde Latin harflerinin kabulünü takiben kapatılmıştır.⁶

Bir bakıma üç dilin ifade kabiliyetini taşıyan Osmanlı Türkçesinin kaynak dillerinden biri olan Farsçanın öğretilmediği ve konuşulmadığı bir Osmanlı düşünmek mümkün değildir. Farsçanın Osmanlı Türkçesine etkisi konusunda çok söz söylenmiş fakat Osmanlıda mekteplerde okutulan Farsça dersi üzerinde, ders cetvelleri dışında pek az durulmuştur. Osmanlı toplumunda kırsal bölgeler dâhil birçok yerleşim bölgesinde hizmet veren farklı yapılardaki sıbyan mektepleri ile daha sonra tesis edilen ibtidâîler, rüşdiyeler ve mekteb-i sultânîler dâhil neredeyse bütün eğitim kurumlarında Farsça dersi farklı dönemler ve içeriklerle de olsa verilmiştir.

Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri adlı eserinde Abdulaziz Bey, Farsçanın Osmanlı toplumu için önemini şu sözlerle aktarmaktadır: “Farsça, Osmanlıca için önemli olduğundan kaidelerini öğrenmek isteyenler *Fârsihân* (Farsça bilen) olan zatın dersine devam eder. Önce Farsça dil kaideleri öğretildikten sonra

⁴ Gülsüm Pehlivan Ağırakça, *Mekteplerde Ahlâk Eğitim ve Öğretimi* (1839-1923), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013, s. 25-26.

⁵ Yahya Kemal sıbyan mektebine dair hatıralarında şu dikkat çekici ifadelere yer vermiştir: “Otuz sene sonra Üsküb’ü şapkalı olarak ziyaret ettim. Sultan Murat Camiine gittim. Beyan Baba Türbesini gördüm. Türbenin arkasında Yeni mektepte Türk çocukları ber-mutâd cıvıldaşıyordu. Lakin başım şapkalı olduğum için Yeni mektebi ziyaret etmedim.” Yahya Kemal, “Hayatımın Bazı Seneleri”, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle-Sıbyan Mektepleri*, Haz.: İsmail Karalı Birinci, Dergâh Yayınları, 2. bsm, İstanbul 2012, s. 121.

⁶ Ali Birinci, “Mahalle Mektebine Başlama Merasimi ve Mektep İlâhileri”, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle-Sıbyan Mektepleri*, s. 25.

Gülîstan, *Bostan* ve *Hafız Divanı* okunarak Farsçaya hâkim olunur”.⁷ İsmail Kara'nın “din ve ahlâk kültürünün kişiliklere sirayeti”nin zemini şeklinde de nitelendirdiği sıbyan mekteplerinde ortak bir ders programı olmamakla birlikte, I. Abdulhamit tarafından 1781 yılında Hamidiye Mektebi adıyla Babâli'de kurulan merkezde Arapça ve Farsça dersleri de programa alınmıştır.⁸

Osmanlı Türkçesi eğitimi açısından gerekli olan Farsçanın çocuklarına öğretilmesinden bazı insanların kaçındıklarına dair bir anlayıştan da söz edilmektedir. “*Kim ki okur Fârisî, gider dinin yarısı*” hükmüne kail olmaları nedeniyle kimi insanlar çocuklarına Fârisî okutmak istememiştir. Bunun yanı sıra, Farsça hocalarına ayrıca bir ücret ödeyememe, öğrencilerin çalışma zorunluluğu, Fârisî muallimlerinin sayısının azlığı gibi etkenlerden dolayı bu dilin tahsiline heves edenlerin güçlük çekmesi de Farsçanın geniş bir kitle tarafından bilinmesini sınırlandırmıştır.⁹

Osmanlı döneminde Farsça olarak okutulan/okunan risalelerin/kitapların ortak özellikleri pendnâme tarzındaki ahlâkî esasları ihtiva eden eserler olmalarıdır. *Nasihât-ı Hukemâ*, *Pendnâme-i Lokman*, *Pendnâme-i Sa'dî* ve ders olarak okutulan Sa'dî'nin *Gülîstân* eseri de bunu göstermektedir.¹⁰ Bazı nüshalarında *Mızraklı İlmihal*'in sonunda ek bir metin olarak da bulunan *Nasihât-ı Hukemâ* adlı bu öğüt metninin, en erken yaşlardan itibaren ahlâkî değerlerle iç içe yetiştirilmesi hedeflenen Osmanlı çocuklarına, Sa'dî, Mevlana ve Attar gibi zirve isimler aracılığıyla zengin bir bilgelik mirasına sahip Fars edebiyatını tanıma fırsatı verdiği de aşikârdır.

Osmanlı sıbyan mekteplerinde çocuklara öğretilen Farsçanın böylesi bir metni okuyabilme imkânı sağlayıp sağlayamadığı sorusu akla gelebilir. O dönemlerde dil öğretiminden beklentiler tabii ki bugün düşündüğümüz gibi değildi. Metinlerin içeriğinin dili öğrenmeyi ve öğretmeyi gerekli kıldığı söylenebilir. Osmanlı eğitiminin bir bakıma şifahî/ezber niteliği taşıdığını düşünecek olursak, küçük bir sözlük muhtevastaki Sühba-i Sıbyan'ın da ya şifahî veya okuyarak

⁷ Abdulaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri-I*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 58-76, (*Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle-Sıbyan Mektepleri'nden aktararak*, s. 444-445).

⁸ Ağırakça, s. 27, 96. Farsça dersi sadece belli merkezlerde değil, Erzurum/Pasinlere bağlı Gönen Köyü örneğinde olduğu üzere kırsal bölgelerde bile verilmekteydi. Gönen Köyü Mekteb-i İbtidâî'sinde Farsça dersi 1. ve 2. senelerine ait programlarda yer almıştır. Ağırakça, s. 69.

⁹ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, “İstanbul Çocukları”, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle-Sıbyan Mektepleri*, s. 55-56.

¹⁰ Konya'daki Dârümuallimîn-i Sıbyan'ın programında *Tuhfe-i Vehbi*'nin yanı sıra *Gülîstân* da bulunur. Ağırakça, s. 172.

öğrenildiğini ve ezberlendiği bilgisi bu düşünceleri destekler niteliktedir.¹¹ İlköğretim dönemi olarak da anlayabileceğimiz sıbyan ve ibtidâi mekteplerin ders programlarında yer alan ahlâk derslerinin verilisindeki amaç, ahlâkın felsefî yönünü benimsetmek değil pratik olarak hayata tekabül eden davranışların kazandırılmasıdır.¹²

2. Risale Hakkında bilgi

“*Sıbyân Mekteplerine Mahsûsdur*” notuyla yayınlanmış olan (Matbaa-yi Elhâc Hüseyin, 1312, Dersâdet) “**Nasîhat-ı Hukemâ**”¹³ başlıklı öğüt metni, Osmanlı kültür ve edebiyatının harcı oluşturulan Farsçaya verilen değeri ve bu dilin Osmanlı coğrafyasında temel eğitime kadar uzanan etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Risalenin isminin altında, eserin kaynakları hakkında bilgi veren ifade ise şu şekilde yazılmıştır: “از آثار لقمان و شیخ عطار و دیگران”.

3. Öğüt Metninin Çevirisine İlişkin Not

Manzum kısımların Türkçe çevirisi, ezberlenmeye vesile olur düşüncesiyle çoğunlukla ölçülü ve kafiyeli biçimde çevrilmeye çalışıldı. Metinde deyim olarak yer alan ibarelerin Türkçedeki karşılıkları verildi. Bir başlık ve numara altında verilen öğütler, orijinal metinde noktalama işaretleri olmamasına rağmen, özellikle “ve” bağlacıyla birbiri ardına sıralanan ibareler, anlamına göre bazen ayrı bazen de noktalama işaretleri kullanılarak uzun cümleler biçiminde çevrildi. Çalışmanın çevirisinde hatalar olabileceğini ve buna ilişkin katkıları memnuniyetle karşılayacağımı söylemeliyim. Öğüt metninde, pendleri yer alan şahsiyetlere ilişkin bilgi vermek de yararlı olacaktır. Bu şahsiyetler Lokman Hekim, Nüşîrevân-ı Âdil, Feridüddîn-i Attar ve Sa’dî-yi Şirazî’dir.

4. Lokman Hekim

İslâmî rivayetlerde, İbrahim peygamberin soyundan gelen büyük bir bilge olarak bilinir. Habeşli bir köle olduğunu düşünenler de vardır. *Kur’an- Kerim*’de Lokman adıyla bir sure yer alır ve 12. ayet-i kerimesinde Lokman’a hikmet verildiği söylenir. Fars edebiyatında ise “Hikmet-i Lokman” örnekleri,

¹¹ İsmail Kara, “Sunuş”, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle-Sıbyan Mektepleri*, s. 13.

¹² Ağırakça, s. 57.

¹³ Farklı tarihlerde ve şehirlerde basılmış olan bu risalenin 1299 tarihli Konya Vilayeti Matbaasında, 1300 yılında Matbaa-i Osmânî’de yayınlanmış bir başka nüshası mevcuttur. Bu nüshada ise “Mekâtib-i Rüştiye’de okutulan Talim-i Fârsî dersi tamam olduktan sonra ikinci mertebeye okutulmak üzere hazırlanmıştır” notu bulunmaktadır. Seyfettin Özege Kitaplığında farklı nüshalarına ulaşılabilir. Nüshalarda yer verilen beyit sayısı ve bazen de konu başlıkları farklılık göstermektedir.

gerek nesirde gerekse manzum eserlerde çok kullanılmıştır.¹⁴ Hikmetli sözlerin sahibi Lokman Hekim, Garplıların edebiyatındaki Ezop'a da benzetilir.¹⁵

Lokmanın oğluna öğüt verirken kullandığı “یا بنی/Yavrucuğum!”¹⁶ ifadesi Fars edebiyatında «ای پسر», Türkçede “Ey Oğul!” hitabıyla öğüt verilmesindeki asıl etken olduğu söylenebilir.

5. Nûşîrevân-ı Âdil

Sasani döneminin en önemli padişahı olarak kabul edilen Nûşîrevân (eg. m. 531-579) döneminde, ülkede son derece başarılı bir siyaset güdülmüş, ülke sınırları doğu ve kuzeydoğuda genişlemiş, aynı zamanda Yemen de İran yönetimine katılmıştır. Bu dönemde Hint ve Yunan coğrafyasında yaygın olan ilmî gelişmelerin İran dili ve kültürüne kazandırılması için ciddi çabalar harcanmıştır.¹⁷

Nûşîrevân döneminde Sasanilerin başkenti olan Tisfun, doğunun kültür ve sanat merkezi konumuna erişmiş ve bütün dünyada görkem ve şöhreti konuşulur olmuştur. Özellikleri bakımından Zerrînkûb'a göre bu dönem “Eski İran'ın Rönesansı” olarak da adlandırılabilir.¹⁸ Yönetimde sağladığı adalet, bilgiye ve bilgeliğe verdiği büyük önem ve farklı kültürlerle karşı açık oluşu Nûşîrevân'n en önemli özellikleri sayılabilir. Bilgelik ve yönetim ya da bilgelik ve adalet denildiğinde sadece İranlılar arasında değil, Arap edebiyatı ve diğer birçok milletin edebiyatında da adı saygıyla hatırlanan Nûşîrevân, İslâm öncesi İran tarihinin belki de en önemli kişiliğidir. Cündîşâpûr'da bir tıp okulu da onun döneminde kurulmuştur.¹⁹

Fars edebiyatında adalet timsali olarak görülmüştür. *Şahnâme* ve bu esere kaynaklık eden diğer eserlerde Nûşîrevân'n Bozorgmihr ile meclislerinden ve mübedlerle diyaloglarından da bu şöhreti anlaşılmaktadır. Yunan felsefesinin en

¹⁴ Sîrûs Şemîsâ, *Ferheng-i Telmihât*, Tahran 1375 hş., s. 502. Lokman'ın siyahî olması nedeniyle ondan böyle hikmetlerin zuhuru hayret etmişler, fakat o, onlara: “Yüzüm siyahsa da kalbim aktır. Dudağım kalınsa da ondan çıkan sözler incedir” demiştir.” Ahmet Gül, “Lokman ve Öğütleri”, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:2, Kayseri 1985, s. 395.

¹⁵ Hasan Enverî, *Ferheng-i A'lâm-i Sohen*, c. 3, Tahran 1387 hş., s. 1785.

¹⁶ Lokman Suresi, 13. “Lokman'ın oğlu kâfir idi. Öğüt vere vere onu Müslüman etti.” Ahmet Gül, “Lokman ve Öğütleri”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, Kayseri 1985, s. 405.

¹⁷ Seyyid Alî Aşgar, (ve diğerleri), *Târîh-i Edebîyât-i İrân*, I, Tahran 1381 hş., s. 45; Hasan, İrân-i Bâstânî, Tahran 1306 hş., s. 240-241.

¹⁸ Abdülhuseyn Zerrînkûb, *Rûzgârân-i Târîh-i İrân Ez Âğâz Tâ Sukût-i Saltanât-i Pehlevî*, s. 261.

¹⁹ Enverî, *Ferheng-i A'lâm-i Sohen*, c. 1, Tahran 1387 hş., s. 645; Nimet Yıldırım, *İrân Edebîyatı*, Pinhan Yay., İstanbul 2012, s. 308.

önemli eserlerinden olan Aristo'nun çalışmaları da, yine bu bilge padişah döneminde bilim dili olarak kullanılan Süryaniceye çevrilmiştir.²⁰ Kelile ve Dimne de Nûşîrevân döneminde Hintçeden Pehleviceye çevrilmiştir. Arap ve İranlı yazarlar onun hakkında çok sayıda hikâye aktarmıştır.²¹

M. G. S. Hodgson (1922-1968), *İslâm'ın Serüveni* eserinde İran kültürünün sembol isimlerinden Nûşîrevân-i Âdil ile ilgili yaptığı değerlendirmelerde, “örnek bir hanedanlığın örnek kralı” olarak ondan söz etmiştir. Nûşîrevân'ın ölümünden sonra da saygı gördüğünü, krallık adaletinin en yüksek temsilcisi şeklinde kendisinden söz edildiğini ve Müslümanlar'ın, Hz. Muhammed'in onun zamanında doğduğunu belirtmekten gurur duyduklarını aktarır. Hodgson'a göre Nûşîrevân'ın zamanı, geleneksel bakımdan Sasani edeb kültürünün de zirvesidir.²²

6. Feridüddîn-i Attar

Hayatının ayrıntıları pek fazla bilinmeyen mütefekkir şâirin doğum ve ölüm tarihleri de tahminidir. XII. Asrın sonu ile XIII. Asrın başlarında yaşadığı tahmin edilmektedir. Devletşah'a göre 513 Hicrîde (m.1119-1120) doğmuştur.²³ Babasının mesleği olan aktarlığı o da sürdürmüş ve babası irfan ve tasavvuf konularına ilgi duymuştur. Tasavvuf büyüklerinin sözlerine özel bir ilgi göstermesi onun eserlerinin eşsiz güzellikte kabul edilmesine büyük katkı sağlamıştır. Her ne kadar çok yazan ve şiir söyleyen bir şair olarak görülse de ona nispet edilen eserlerin bazılarının sonraki dönemlerde kaleme alındığı da düşünülmektedir.²⁴ Attar 114 yaşında iken, bir Moğol çerisi tarafından öldürülmüştür. Mevlana henüz çocukluk çağında iken, Nişabur'da Attar ile görüşmüştür. Attar'ın daha on yaşında olan Mevlana'nın ileride büyük bir şahsiyet olacağını babasına söylediğine dair rivayetler vardır.²⁵

²⁰ Şemîsâ, s. 138; Clément Huart, *Îrân ve Temeddün-i Îrânî*, (Çev.: Hasan-i Enuşe), Tahran 1390 hş., s. 154; Murtezâ-yi Muderrisî-yi Çehârdehî, “Ahlâk-i Îrân-i Bâstân II”, *Armağân*, Sayı: IX, 1342 hş., s. 418.

²¹ Mehmet Atalay, *İran Edebiyatı Tarihi*, Demavend Yayınları, İstanbul 2014, s. 45, 47.

²² M. G. S. Hodgson, *İslâm'ın Serüveni*, I, (Çev.: Komisyon), İz Yay., İstanbul 1993, s. 81; Şemîsâ, s.139. Nûşîrevân hakkında daha geniş bilgi için bkz. Musa Balcı, *Taşa Kazınmış Sözler: İslâm Öncesi Fars Öğüt Edebiyatı*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2016, s. 73-80.

²³ Abdalbâki Gölpınarlı, *Mantık Al-Tayr*, c. I. MEB, İstanbul 1990 s. I. Attar hakkında geniş bilgi için bkz. Attâr maddesi Hellmut Ritter, *İA (M.E.B. Yay.)*; Nazif Şahinoğlu, *DİA*, c. 4, s. 95-98.

²⁴ Enverî, *Ferheng-i A'lâm-i Sohen*, c. 2, Tahran 1387 hş., s. 1268-1269.

²⁵ M. Nuri Gençosman, *Pendnâme*, MEB, İstanbul 1993, s. V.

Kırk civarında eseri vardır. En çok bilinen eserleri *Mantıku't-Tayr* ve *Pend-nâme*'dir. Ezberlenmeye de elverişli olan mesnevi kalıbında yazılmış olan *Pendnâme*, asırlar boyu toplumun hemen her tabakasındaki insanını hayatına/hafızasına beyitleriyle nüfuz etmiş bir eserdir. Tarzının zirve eseri olan *Pendnâme*'si bir edebî türe de isim olmuştur. Bir hayatın ihtiyacı olan değerler manzumesini gençliğe aşılacak amacıyla yazılmış olsa da bugün bile her seviyeye hitap etme niteliğindedir.²⁶

İki dünya hayatının saadetini sağlayacak temel kaideler bu eserde işlenmiştir. Attar'ın doğumdan ölümüne kadar bir insanın yaşayabileceği veya karşılaşabileceği bütün insanlık hallerini uzatmadan, yormadan ve kırmadan hacim olarak küçük olan *Pendnâme*'ye sığdırma başarısını göstermiş olması onun ve eserinin bu denli sevilmesinin en önemli sebebidir.

7. Sa'dî-yi Şirazî

XIII. yüzyılda yaşamış olan Sa'dî (Ebû Abdullah Müşerrefüddin bin Muslih) ilim ve sanat merkezlerinden biri olan Şiraz'da (d. m.1213-1218/ö. 1292) doğmuştur. Bağdat'ta bulunan Nizâmîye Medresesi'nde eğitimini tamamlayıp uzun yıllar Hindistan, Türkistan, Kuzey Afrika ve Anadolu gibi uzak-yakın bölgelerde seyahatte bulunduktan sonra 1257 yılında memleketi Şiraz'a geri dönmüştür.²⁷ Bir saraya yerleşmediği için özgün bir ortamda yaşama fırsatı bulan Sa'dî, övdüğü kişilere nasihatte de bulunmuştur. Onun için bir tanımlama yapmak gerekirse, "fikri ve hayatı birleştiren bir ahlâkçı" denilebilir.

Sa'dî, Fars edebiyatının en önemli üç isminden (söz ülkesinin üç peygamberi: Firdevsî, Sa'dî ve Hâfız) biridir. Gazelleri Fars şiirinde çok önemli kabul edilir. Onun adı anılınca akla ilk *Bostan*²⁸ ve *Gülistân*²⁹ eserleri gelir. *Bostan* kitabını yazdıktan bir yıl sonra kaleme aldığı *Gülistân* kitabı dünya edebiyatında büyük bir yer edinmiştir. Manzum ve mensur karışık bir eser olan bu eser İran edebiyatındaki en önemli secili nesir (nesirde kafiye) örneğidir. Bu iki eser de

²⁶ Gençosman, s. VI.

²⁷ Enverî, *Ferheng-i A'lâm-i Sohen*, c. 2, s. 988.

²⁸ *Sa'dînâme* olarak da bilinen *Bostan*, dört bin beyit civarında bir eserdir. Mesnevi tarzında *Şahnâme* vezniyle yazılmıştır. On bölümden oluşur. Enverî, *Ferheng-i A'lâm-i Sohen*, c. 2, s. 988.

²⁹ Manzum ve mensur karışık sekiz bölümden oluşan bir eserdir. Kitabın sekiz bölümden oluşmasıyla Cennetin sekiz kapısı arasında bir bağ kurulur. İdeal davranışları işleyen *Bostan* kitabının aksine *Gülistân* kitabında, iyi ve kötü durumlar ve davranışlar bir arada verilir. Sadi'nin tarzında benzersiz kabul edilen yedi yüz civarında da gazeli vardır. Enverî, *Ferheng-i A'lâm-i Sohen*, c. 2, s. 988.

Osmanlıdan günümüze kadar Türkçe olmak üzere birçok dünya diline de çevrilmiştir. *Gülistân*, Osmanlı döneminde ders kitabı olarak da okutulmuş, çok sayıda şerhi ve tercümesi yayımlanmıştır. Bosnalı Sûdî'nin 1595'te tamamladığı şerh, bunların en önemlisidir.³⁰

8. Öğüt Metninde İşlenen Konular ve Çocuklara Kazandırılması Hedeflenen Davranışlar

Öğüt risalesinde konu seçiminin belli hedefler gözetilerek yapıldığı açıktır. Toplumun hangi tabakasına mensup olursa olsun bir kişi okuma parçalarında yer verilen tavsiyelere uyduğunda hem dünya hem de ahiret hayatında mutlu sona ulaşacaktır. Bu değerlerle kendini donatan bir fert, yaşayışıyla cemiyet hayatını olumlu biçimde etkileyebilecektir. Seçilen metinlerden amaçlanan şey sadece bir dilin gramerini ve kelimelerini öğretmek değildir.

Metinlerde işlenen konular şu ana başlıklar altında sıralanabilir:

- 1- İlim öğrenmek ve cehaletle ömrü tüketmemek
- 2- Anne- baba hakkına riayet etmek
- 3- Devlet büyüklerine karşı saygılı davranmak
- 4- Sanat ve meslek öğrenmeye önem vermek
- 5- Dünya hayatının geçici olduğunu hatırdan çıkarmamak ve gençliğin kıymetini bilmek
- 6- Bilgelerin öğüdüne gereken değeri vermek ve öğüdü işitecek ve uyacak durumda olan insanlara vermek
- 7- Başkalarının sıkıntı ve dertlerini paylaşmak
- 8- Eline ve diline sahip çıkmak
- 9- İyi insanlarla dost olmak ve kötülerle dost olmamaya dikkat etmek
- 10- Yemek yerken dikkat edilmesi gereken şeyler
- 11- İnsanlara ikramda bulunmak
- 12- Yabancı kadınlarla münasebette uyulması gereken hususlar
- 13- Gıybetten sakınmak
- 14- Ölülerini hayırla yad etmek
- 15- Nefs-i emarenin kınanması

³⁰ Mustafa Çiçekler, "Sadi", *DİA*, c. 35, Ankara 2008, s. 405. Hikmet İlaydın, "Önsöz", *Gülistan*, M.E.B., İstanbul 1997, s. III-XI. Sadi'nin hayatı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Tahsin Yazıcı, "Sa'dî" maddesi, c. 10, s. 36-41. "Sıbyan ve ibtidai mekteplerde ahlâk dersi, iki yıl olarak düşünülp uygulamaya konulmuştur. Ders kitabı ise risale-i ahlâk olarak düzenlenmiş ama uygulamada Risale-i ahlâk şeklinde yer almış. Bir uygulamada *Gülistân* dersi okutulmuştur." İrfan Görkaş, *Osmanlı Mekteplerinde Ahlâk*, Birleşik Yay., Ankara 2014, s. 34.

- 16- Susmanın faydaları, amel-i salih
- 17- Dünyanın vefasızlığı, cömertliğin övgüsü, cimrilğin yergisi,
- 18- Tevazunun nitelikleri ve kibirlenmenin yerilmesi
- 19- İlmin fazileti, zikrin ve bilginin nitelikleri
- 20- Zulmün yerilmesi, adaletin övülmesi
- 21- Kanaat, itaat ve doğruluğun özellikleri
- 22- Doğru olmak ve yalandan şiddetle kaçınmak
- 23- Kaza ve kadere razı olmak

Yukarıda sıralanan hususlara baktığımızda, ideal bir toplumun yapı taşları mesabesindeki fertlere daha küçük yaştan itibaren adeta meyve verecek bir fidanı yetiştirme hassasiyetiyle yaklaşıldığını görmekteyiz. Küçüklükte öğrenilen şeyler adeta insanın zihin levhasına kazanmış gibi silinmez bir etki oluşturur. Peygamber Efendimizin “Küçüklükte öğrenilenler taşa kazanmış gibidir”³¹ mealindeki sözü de Müslümanlara çocuklarını eğitmede rehberlik etmiştir.

³¹ Merfu hadis, Bkz.: Şemseddin Ebu'l- Hayr Muhammed b. Abdirrahman b. Muhammed es-Sehâvî, *el-Mekâsîdu'l-Hasene fî Mâ İştehere Ale'l- Elsineti*, Darul Kitabil Arabî, Beyrut 1985, c. 1, s. 461, hadis no: 705

نصیحت حکما

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چنین روایت کند خداوندان اخبار که در روزگار پیشین در میان تاجداران رسم آن بود که اگر ایشان کاری عظیم پیش آمده هیچ کار نکردندی تا با حکمای زمان مشورت نکردندی و از تدبیر و رأی آنها در نگذشتندی. لاجرم مقصد ایشان حاصل شدی و کسی بودی که صد فرسنگ یا دویست فرسنگ راه رفتی و رنج سفر کشیدی تا حکیمی را دریافتی و با وی مشورت کردی. تا آنگاه که پادشاهی بنوشیروان عادل رسید و عدل او در جهان گسترده شد. از کمال عدالت میخواست که دستور العملی در نصایح ترتیب کند که مردم را بکار آید پس بفرمود تا حکمای روزگار را جمع کردند و از ایشان بیست و سه حکیم را برگزیدند و بایشان گفتند باید که هر یکی از شما یک حکمت بگوید تا درین روزگار مافزوده یابیم و بعد از ما یادگار بماند. پس حکما در مجلس نوشیروان جمع شدند و هر یکی سخنی گفتند. در حکمت جمله بیست و سه سخن حکمت شد که مصلحت مردمان از دینی و دنیایی در آنست زیرا که احوال ازین در بیرون نیست یا خدا پرست باشد یا هوا پرست در هر دو حال ازین حکمتها مستغنی نباشد. پس نوشیروان بفرمود تا این بیست و سه حکمت را بزر نوشتند و در یک جعبه زر نهادند و قفلی زرین بروی زدند و در خزینه نگاه داشتند چون کاری عظیم پیش آمدی این حکمتها را در نظر آوردی و بدان کار کردی و رسول علیه الصلاة والسلام فرموده است که (جالسوا الکبراء و خالطوا الحکماء) یعنی با پیران نشینید و با حکیمان در آمیزید.

Bilgelerin Öğüdü (Nasîhat-ı Hukemâ)

Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla,

Eski zamanlarda padişahlar arasında şöyle bir âdetin olduğu rivayet edilir: Padişahlar, karşılıklarına önemli bir iş çıkarsa bilgelerle istişare etmeksizin herhangi bir şey yapmazlar ve bilgelerin yöntem ve görüşlerinden vazgeçmezlerdi. Şüphesiz padişahlar, amaçları uğruna istişarede bulunacakları bir bilgeye ulaşmak için yüz ya da iki yüz fersah yol kat eder ve yolculuğun zahmetine katlanırlardı. Padişahlık Nûşîrevân-ı Âdil'e ulaştığı vakit, onun adaleti tüm dünyaya yayıldı. Kusursuz bir adalet için, insanlara yararlı olacak öğüt tarzında bir talimatname hazırlanmasını istedi. Bunun için dönemin bilgelerinin çağrılmasını ve içlerinden yirmi üç kişinin seçilmesini; bu bilgelerin her birinden bu zamanda insanlara faydalı olacak ve sonraki nesillere miras kalacak bir öğüt vermelerini ferman buyurdu. Sonra bilgeler Nûşîrevân'ın meclisinde toplandılar ve her biri bir vecize söyledi. İnsanların dinî ve dünyevî işlerini içeren toplam yirmi üç hikmetli söz ortaya çıktı ki, ister Allah'a inanan, isterse hevasına tapan hiçbir insan bu öğütlerden kendisini müstağni göremezdi. Nûşîrevân bu yirmi üç

öğüdü altın bir yazıyla yazmalarını, altın bir sandığa koymalarını ve altın bir kilitle kilitleyerek hazinede saklamalarını; zor bir mesele ortaya çıkınca da bu hikmetlere bakarak çözmelerini emretti. Resulullah (sav) buyurmuşlardır ki:
“*Büyüklere oturunuz ve bilgelere başvurunuz.*”

❁ حکمت اول ❁

خویشتن را بشناسید و از آموختن علم و ادب ننک مدارید و عمر خود را بنادانی ضایع مکنید و علم و ادب اگر دورهم باشد طلب کنید و هیچ مال را بزرگتر از علم مدارید و از برای راه آن جهان توشه بردارید و آن جهان را باین جهان مفروشید و آنچه ناگفتنی بود مگویید و آنچه ناجستنی بود مجویید.

❁ 1.Hikmet ❁

Kendinizi biliniz ve ilim ve edep öğrenmekten utanmayınız. Ömrünüzü cehaletle zayi etmeyiniz. İlim ve edep uzakta da olsa isteyiniz. Hiçbir varlığı ilimden daha değerli görmeyiniz ve onun yolunda çıkınınızı omzunuza atınız. O âlemi bu dünyaya satmayınız. Söylenmemesi gereken sözü söylemeyiniz ve aramaya değmeyecek şeyin peşine düşmeyiniz.

❁ حکمت دوم ❁

پند حکیمان را خوار مدارید و در کارها شتاب مکنید و کارها را وقت مگذارانید و کارها بکار دانان بفرمایید و از کارهای که موجب زیان باشد احتیاط بکنید و پیش پس کارها را نگاه کنید و با خردمندان مشورت بکنید و آزموده را میازمایید و سخن پیران را بزرگ دانید.

❁ 2.Hikmet ❁

Bilgelerin öğüdünü küçüksemeyiniz. İşlerinizi yapmada acele etmeyiniz, işlerinizi vaktinden sonraya da bırakmayınız. İşleri ehline veriniz. Zarara sebep olacak işlerde tedbirli davranınız. İşlerin önünü arkasını düşününüz ve bilge kişilerle istişare ediniz. Tecrübeli kimseleri incitmeyiniz. Büyüklerin sözlerini makul kabul ediniz.

❁ حکمت سیوم ❁

بی آزاری پیشه سازی و خویشتن را بتقوی معروف کردانی و خورسندی را توانگری دانسی و قدر عافیت بشناسی و خویشتن را نیک نام کردانی و بغم و رنج کسی شادمانی نکنی.

❁ 3.Hikmet ❁

İncitmemeyi amaç edin ve kendini takvalı gösterme. Kanaatkârlığı zenginlik kabul et ve varlığın değerini bil. İyi nam sahibi olmaya çabala. Başkalarının gamı ve sıkıntısından mutlu olma.

❁ حکمت چهارم ❁

ز خداوندان درد و بلا عبرت بگیرید و زیان بھنگام را بھتر از سود بی ھنگام بدانید و با مردمان در همه چیز مدارا کنید و هر کجا مدارا باید کرد تندی مکنید و با دوست و دشمن آشتی کنید پای از اندازه خود بیرون منھید.

❁ 4.Hikmet ❁

Yaratıcıdan gelen dert ve belalardan ibret alınız. Vaktinde gelen zararı, zamansız faydadan üstün biliniz. İnsanlarla her konuda geçinmeye gayret ediniz. Geçinilebilecek durumlarda kabalık etmeyiniz. Dost ve düşmanlarla barışınız. Ayağınızı yorganınıza göre uzatınız.

❁ حکمت پنجم ❁

کارهای باندازه خود کنید و چیزی که نهاده باشید بر مدارید و احسان از کسان دریغ مدارید و دست و زبان نگاه دارید و از کارهای ناپسندیده دور باشید و از همنشین بد پرهیز کنید.

❁ 5.Hikmet ❁

Altından kalkabileceğiniz işlere girişiniz ve vermediğiniz şeyi almayınız. İnsanlara iyilikte bulunmaktan kaçınmayınız. Elinize ve dilinize sahip çıkınız. Kötü işlerden uzak durunuz ve kötülerle oturup kalkmaktan sakınınız.

❁ حکمت ششم ❁

از دزدان و راهزنان عطا مبرید و از همسایه بد پرهیز کنید و بی رفیق قصد سفر مکنید و با مردم ناکس و بداصل راه مروید و در زمین کسان درخت منشانید.

❁ 6.Hikmet ❁

Hırsızlardan ve yol kesicilerden bağış almayınız. Kötü komşulardan uzak durunuz. Arkadaşsız yola çıkmayınız. Karaktersiz insanlarla ve aslı bozuk kimselerle yolculuk yapmayınız. Başkalarının toprağına ağaç dikmeyiniz.

❁ حکمت هفتم ❁

اندر شورستان تخم مکارید با مردم عام میامیزید و از نوکیسه وام مکنید و از بد اصلاصان دختر محوهید و با مردم بی قیمت منیشینید و با غلامان و بندگان مردم میامیزید و هر که از خدای تعالی نترسد ازو بترسید.

❁ 7.Hikmet ❁

Çorak araziye tohum ekmeyiniz. Olur olmaz herkesle dostluk kurmayınız. Görgüsüz kimselerden borç almayınız. Asaletsizlerden kız istemeyiniz. Değersiz insanlarla oturup kalkmayınız. İnsanların hizmetçileri ve köleleriyle dostluk kurmayınız. Allah Teâlâ'dan korkmayan kimseden korkunuz.

❁ حکمت هشتم ❁

مال را فدای خود کنید و ابله و مست و دیوانه را پند مدهید آنکس را پند بدهید که بپزیرد و پند خود را عزیز دارید و طعام پنهان مخورید و بر زیر دستان خود رحم کنید و بنان کسان چشم مدارید.

❁ 8.Hikmet ❁

Malı, can için feda ediniz. Aptal, akli başında olmayan ve divâne kimselere öğüt vermeyiniz. Öğüdü, onu benimseyecek kimselere veriniz ve öğüdünüzü aziz biliniz. Yemeği gizli yemeyiniz. Elinizin altındaki görevlilere merhamet ediniz. Kimsenin ekmeğini göz dikmeyiniz.

❁ حکمت نهم ❁

در برابر گرسنگان طعام مخورید و نان خود را از گرسنگان دریغ مدارید و چون نان خویش خورید سخن مردمان مگویید و با کودکان و زنان تدبیر مکنید و زن بیگانه را بخانه خود راه مدهید و بدولت دنیا کبر مکنید و از مکر زنان این مباحثید.

❁ 9.Hikmet ❁

Aç insanların karşısında yemek yemeyiniz ve kendi yemeğinizi aç insanlardan esirgemeyiniz. Yemek yediğiniz zaman konuşmayınız. Çocuk ve kadınlara danışmayınız.³² Yabancı kadınları evinize almayınız. Dünya varlığıyla kibirlenmeyiniz. Kadınların kötülüğünden emin olmayınız.

❁ حکمت دهم ❁

بر چیز مردم مهربانتر از خداوندش باشید و در خانه کسان کتخدایی مکنید و ناکس را بخانه خود راه مدهید و سخن پیرانرا خوار مدارید و در میان شوهر و زن میانه گمی مکنید.

❁ 10.Hikmet ❁

İnsanların eşyalarına karşı sahiplerinden daha dikkatli davranınız. Başkasının evinde kethüdalık yapmayınız. Asaletsizleri evinize almayınız. Büyüklerin sözlerini küçük görmeyiniz. Karı ve kocanın arasına girmeyiniz.

❁ حکمت یازدهم ❁

از مردم متکبر ترسان باشید و با خداوندان دولت کینه مدارید و هیچ کس را از زن و مرد افسوس مدارید.

❁ 11.Hikmet ❁

Kibirli insanlardan korkunuz. Devlet büyüklerine karşı kin beslemeyiniz. Hiçbir kadın ve erkekle alay etmeyiniz.

❁ حکمت دوازدهم ❁

آنست که مهمانرا عزیز دارید و طمع با خلق مدارید و حق مادر و پدر نگاه دارید و از خویشاوندان مبرید و با مردم عهد نگاه دارید و وفا و عهد بجای آورید و ناخوانده بمهمانی کسی مروید و چون کسی را حاجت تواند بر آوردن روا گردانید.

❁ 12.Hikmet ❁

Misafiri her şeyden üstün tutunuz ve insanlara karşı açgözlülük etmeyiniz. Anne ve babanın hakkını gözetiniz ve akrabalarla münasebeti kesmeyiniz.

³² Duygu yönlerinin baskın olması sebebiyle kadınlarla hayati konularda istişarenin tavsiye edilmemesi geleneğimizle ilgili bir yaklaşımdır ve bu husus kimilerince İslam'ın kadına olumsuz bakışıyla ilişkilendirilir.

İnsanlara verdiğiniz söze bağlılık gösteriniz ve vefa ve ahdinizi yerine getiriniz. Davet edilmediğiniz kimseye misafirlığe gitmeyiniz. Bir kimsenin bir şeye ihtiyacı olduğunda elinizden geldiğince yardımcı olunuz.

❁ حکمت سیزدهم ❁

هر که علم بیشتر دارد او را بزرگ دارید و هر که از آموختی علم تنگ دارد او را مردم بدانید و سلامتی تن در زبان نگاه داشته دانید و رستگاری در راستی دانید و سخن نا پسندیده مگویید.

❁ 13.Hikmet ❁

İlmi fazla olan kimseyi üstün tutunuz ve ilim öğrenmeye karşı tembellik edeni adam yerine koymayınız. Bedenin selametinin dilini tutmayla bağlı olduğunu biliniz. Kurtuluşu doğrulukta biliniz ve hoş olmayan sözleri söylemeyiniz.

❁ حکمت چاردهم ❁

زبان را به بدگفتی عادت مکنید و سخن ناشایسته را گوش مدارید و غیبت پادشاهان مکنید و کسی که سخن نشود با او سخن مگویید و هر چه بزبان گوید آن کار کنید.

❁ 14.Hikmet ❁

Dilinizi kötü söz söylemeye alıştırmayınız ve yakışsız sözlere de kulak kabartmayınız. Padişahların gıybetini yapmayınız ve sözün hakkını veremeyecek kimseye söz söylemeyiniz. Söylediğiniz şeyleri yapınız.

❁ حکمت پازدهم ❁

به زیارت نیکان رغبت نمایید و صحبت با اهل صلاح دارید و مردگانا به نیکی یاد کنید و از دوست و دشمن نصیحت باز مدارید و از پس مرگ پدر سنتهای پدر بجای آورید و با آموختی علم حریص باشید و هیچ کاری بی علم مکنید و هیچ سخن بی علم مگویید.

❁ 15.Hikmet ❁

İyileri ziyaret etmeye rağbet gösteriniz ve iyilerle sohbet ediniz. Ölülere iyilikle yâd ediniz. Dost ve düşmana nasihat etmekten imtina etmeyiniz. Babanızın ölümünden sonra, onun yaptığı iyi şeyleri devam ettiriniz. İlim öğrenmeye çok istekli olunuz. Hiçbir işi ilimsiz yapmayınız ve ilimsiz söz söylemeyiniz.

❁ حکمت شانزدهم ❁

بمحرف هر کسی ایمن مشوید و سخن نیک از همه کس بشنوید و براست و دروغ سوگند نخورید و آخرت را از دنیا دوست تر دارید و بمال یتیم رغبت مکنید و در جوانی از پیری بیندیشید و لوازم پیری در جوانی آماده کنید.

❁ 16.Hikmet ❁

Herkesin sözüne güvenmeyiniz. İyi sözü herkesten dinleyiniz. Doğru ya da yalan yere yemin içmeyiniz. Ahireti dünya hayatından daha çok seviniz. Yetim malına göz dikmeyiniz. Gençken ihtiyarlığı düşününüz ve ihtiyarlıkta lazım olacak şeyleri gençlikte hazırlayınız.

❁ **حکمت هفتم** ❁

کار زمستانزا بتابستان مکنید و کار امروز را بفردا مگذارید و تا طیب حاذق نگویید بحرف این و آن خون مگیرید.

❁ **17.Hikmet** ❁

Kışın işini yazın yapmayınız. Bugünün işlerini yarına bırakmayınız. Hazık tabibe söylemeyince bir kimsenin kanına girmeyiniz.

❁ **حکمت هزدهم** ❁

جوآفردی پیشه کنید و از بخل دور باشید و صحبت بنا احلان مدارید و حاجت از جوآفردان خواهید و کردار نیک از مردم دریغ مدارید و وامداران را سخت مگیرید و دوستانزا از غیب ایشان آگاه کنید.

❁ **18.Hikmet** ❁

Cömertliği meslek edininiz ve cimrilikten uzak durunuz. Hayırsız insanlarla sohbeti kesiniz. İhtiyaçlarınızı cömertlerden isteyiniz. İyi davranışları insanlardan esirgemeyiniz. Borçluları zora koşmayınız. Dostlarınızı gıyaplarından haberdar ediniz.

❁ **حکمت نوزدهم** ❁

فرزندان خود را هنر و صنعت بیاموزید. و حال خود را از دوست و دشمن نمان دارید و جایکی راز کویند گوش مدارید.

❁ **19.Hikmet** ❁

Çocuklarınıza sanat ve meslek öğretiniz. Hal ve durumunuzu dost ve düşmana karşı aşikâr kılmayınız. Sır söylenen bir yerde, söylenen söze kulak kabartmayınız.

❁ **حکمت بیستم** ❁

در پیش امیران چشم نگاه دارید و سخن باندازه خویش بگویید.

❁ **20.Hikmet** ❁

Yöneticilerin huzurunda uyanık ve dikkatli olun ve sözü haddinizi bilerek söyleyiniz.

❁ **حکمت بیست و یکم** ❁

از دوستان وفا دار مبرید در وقت دولت و نعمت دوستانزا یاد آورید و دشمن را بزرگ بدانید و دشمن اگر دوست شود اندیشه بکنید.

❁ **21.Hikmet** ❁

Dostlara karşı vefasızlık etmeyiniz. Devlet ve nimete eriştiğinizde dostlarınızı hatırlayınız. Düşmanlarınızı büyük ve güçlü biliniz. Eğer düşman dost olursa buna karşı dikkatli olunuz.

❁ حکمت بیست و دوم ❁

چون ایمن باشید بیشتر بترسید و در هنگام بلا صبر کنید و بوقت تنگی فراخی را چشم دارید و در وقت فراخی از تنگی بیندیشید و چون وعده گردید وفا بکنید و امیدوارانرا ناامید مکنید و بیک دیدن بحر کس فریفته مشوید و عیب مردم را جستجو مکنید.

❁ 22.Hikmet ❁

Güvende olduğunuzda daha dikkatli olunuz. Belaya duçar olduğunuzda sabrediniz ve sıkıntı zamanlarında genişliğe erişeceğinizi hatırd tutunuz. Genişlik zamanlarında ise sıkıntı ve darlık halini düşününüz. Söz verdiğinizde sözünüze sadık kalınız. Beklenti içinde olanları ümitsizliğe sevk etmeyiniz. Bir kimseyi bir defa gördüğünüzde onun hakkında yanlış kanaate varmayınız. İnsanların ayıbını araştırmayınız.

❁ حکمت بیست و سیم ❁

بار خود بگردن کس میفکنید و از دوست بی منفعت کنار بگیریید و هر که خوی بد دارد با او دوست مشوید و سخن حق را بزرگتر از آسمان و زمین بداریید و بازگشت را بخدای عزوجل بهترین اعمال دانید.

❁ 23.Hikmet ❁

Kendi yükünüzü başkasının sırtına atmayınız. Faydası olmayan dosttan uzak durunuz. Kötü huylu insanlarla dost olmayınız. Hak sözü yerde ve gökte olan her şeyden üstün tutunuz. Yüce Allaha tövbe etmeyi bütün amellerden üstün tutunuz.

❁ Lokman Hekim'den ❁

از لقمان حکیم پرسیدند که از آدمیان داناتر کیست گفت آنکه مخالفت روزگار دلتنگ نشود (دیگر) پرسیدند که بلند همت تر کیست: گفت آنکه نعمت آخرترا بر نعمت دنیا برگزیند (دیگر) پرسیدند که توانگتر کیست گفت آنکه او را عقل کامل باشد (دیگر) پرسیدند که چه شربت است که چشندۀ خود را می کشد گفت شهوت (دیگر) پرسیدند که کدام آتش است که فرزندۀ خود را می سوزد گفت حسد (دیگر) پرسیدند که کدام بناست که هرگز خراب نمی شود گفت عدل (دیگر) پرسیدند که کدام تلخی باشد که باآخر شیرین گردد گفت صبر (دیگر) پرسیدند که کدام شیرین باشد که باآخر تلخ شود گفت شتاب (دیگر) پرسیدند که کدام بیمارست که طبیبان از علاج آن عاجزند گفت ابله‌ی.

Lokman Hekim'e sordular: "İnsanlardan en bilgini kimdir?" Lokman Hekim: "Feleğe karşı gönlünü sıkmayandır" dedi. Yine sordular: "Himmeti daha yüce olan kimdir?". Şöyle cevap verdi: "Ahiret nimetini dünya nimetine tercih edendir." Yine sordular: "Daha zengin olan kimdir?". Şöyle cevap verdi: "Kâmil bir akıl sahibi olandır". Yine sordular: "Kendi tadına insanı çeken tatlı şey nedir?". Şöyle cevap verdi: "Şehvet". Yine sordular: "Kendi çocuklarını yakan ateş hangisidir?". Şöyle cevap verdi: "Haset". Yine sordular: "Asla yıkılmayan bina hangisidir?". Şöyle cevap verdi: "Adalet". Yine sordular: "Hangi acı şey sonunda tatlı olur?". Şöyle cevap verdi: "Sabır". Yine sordular: "Hangi tatlı şey sonunda acıya dönüşür". Şöyle cevap verdi: "Acelecilik". Yine sordular: "Doktorların tedavi etmede aciz kaldıkları hastalık hangisidir?" Şöyle cevap verdi: "Aptallık".

❁ نصاب دیگر ❁

مصاحبت بانیکان می باید. با بدان سخن بد از شمشیر برنده بدتر است. دوستان در غم و شدائد معلوم شود. بسخن دشمن دوستانرا مرئجان زخم تیر بر تن است. و زخم سخن بر جان کبر و غضب صاحبش را به مصیبتها می رساند. ازسنگند اعراض بکنید اگر همه راست باشد. نیک کنندگان را همه مردمان دوست میدارند. افتادگان را دوست بدارید که دولتمندانرا همه عالم دوست دارند. در جوانی زحمت کش تا در پیری راحت یابی. چهار چیز دلیل بر کمال مرد است با دوستان مشورت کردن با دشمنان مدارا کردن³³ و آتش هوا فرو گشتن و سخن تلخ فرو خوردن. دو چیز آدم را بدو چیز رساند صبر بمراد و قناعت بتوانگری. چهار

³³ Hâfiz-ı Şîrâzî'nin de aynı anlamda bir beyti vardır: *Divân-ı Gazeliyyât-ı Hâce Hâfiz-ı Şîrâzî*, Haz.: Dr. Halil Hatîb Rehber, 5. Gazel, Tahran, 1377 hş., s. 8.

چیز چهار چیز را آورد خاموشی³⁴ سلامتی و نیکی ائمنی و سخاوت مهتری و شکر افزونی. چارچیز را باز نتوان آوردن سخن گفته و قضای رفته و تیر انداخته و عمر گذشته. سلامت دارین در سه چیز است بامر خدای تعالی قیام نمودن و شرلایط دین بجای آوردن و از آزار دلها دور بودن.

❁ Diğer Öğütler ❁

İyilerle sohbet edip dost olmak gerekir. Kötülerle sohbet etmek kılıçla yaralanmaktan daha kötüdür. Dostlar üzüntüde ve zor zamanlarda belli olur. Düşmanların sözüyle dostu incitme. Kılıç yarası bedendedir, dil yarası gönüldedir. Kibir ve öfke, sahibini musibetlere götürür. Tümüyü doğru olsa bile yemin etmekten kaçınınız. İyilik yapanları bütün insanlar sever. Düşkünleri dost edininiz çünkü zenginleri herkes dost edinir. Gençlikte sıkıntıya katlan ki yaşlılıkta rahat edesin. Dört şey insanın olgunluğunun göstergesidir: Dostlarla istişare etmek, düşmanlarla geçinme yolunu seçmek, nefsin arzularını terk etmek ve acı sözü yutmak. İki şey insanı iki şeye erdştirir: Sabır maksada, kanaat zenginliğe erdştirir. Dört şey dört şeyi getirir: Suskunluk selameti, iyilik güvenliği, cömertlik büyüklüğü ve şükür çoğalmayı. Dört şeyi geri döndürmek mümkün değildir: söylenmiş söz, yazılmış yazgı, yaydan çıkan ok ve geçen ömür.³⁵ İki dünya saadeti şu üç şeydedir: Allah Teâlâ'nın emirlerine uymak, dinin emirlerini yerine getirmek ve gönülleri incitmekten kaçınmak.

منتخب از پندنامه شیخ عطار رحمة الله تعالی علیه		Şeyh Attar (rahmetullâhi teâlâ aleyh)'in
در مناجات قاضی الحاجات		<i>Pendnâme</i> 'sinden Seçme
		Yüce Allah'ın Münacatı Hakkında
پادشاه جرم ما را در گذار	ماگنه کاریم و تو آمرزگار	Ey padişah hataları bağışla bizden Bizler günahkârız sense affeden
تو نکوکاری و ما بد کرده ایم	جرم بی پایان و بیحد کرده ایم	Sen iyilik, biz kötülük yapınız Hadsiz çok sınırsız günahımız
سالها در فسق و عصیان گشته ایم	آخر از کرده پشیمان گشته ایم	Günah ve isyanla geçirdik yılları Seçtik sonunda işlerden pişmanlığı

³⁴ Mevlânâ Celâleddin'in mahlası "خاموش/Hâmûş"tur.

³⁵ Bu öğütler Attâr'ın *Pendnâme* eserinde "Geri Döndürülmesi Mümkün Olmayan Şeyler" başlığı altında da yer almaktadır.

روز و شب اندر معاصی بوده ایم	غافل از یُوخذ نواصی بوده ایم	Gece ve gündüz hep günahlar içreydik “Perçemlerden sürüklenme”den gafildik
دایما در بند عصیان بوده ایم	هم قرین نفس و شیطان بوده ایم	Hep isyan hattında kalmışız Nefis ve şeytana yakınmışız
بی گنه نگذشته بر ما ساعتی	با حضور دل نکرده طاعتی	Geçmedi günahsız tek bir saat Etmedik gönül huzuruyla taat
بر درآمد بنده بگریخته	آب روی خود بعضیان ریخته	Döndü kaçkın kulun kapına Dökmüştü yüz suyunu isyanla
مغفرت دارد امید از لطف تو	زانکه خود فرموده لاتقنطوا	Lütfundan af umar senin Asla “ümit kesmeyin” demiştin
بجر الطاف تو بی پایان بود	نامید از رحمت شیطان بود	Senin lütf denizindir bitmeyen Umut kesen şeytandır rahmetten
نفس و شیطان زد کریم راه من	رحمت باشد شفاعت خواه من	Ey keremli! Nefis ve şeytan yolumu kesti Sen şefaataçi eyle benim için rahmeti
چشم دارم کز گنه پاکم کنی	پیش از آن کاندر جهان خاکم کنی	Ümidim var günahımın affından Dünyada daha toprak olmadan
اندر آن دم کز بدن جانم بری	از جهان با نور ایمانم بری	Ruhumu bedenden alınca Dünyadan ayır iman nuruyla
در نکوهش نفس اماره		Nefs-i Emmârenin Kınanması Hakkında
عاقل آن باشد که او شاکر بود	و آنگهی بر نفس خود قادر بود	Akıl nimete şükredendir O vakit olur nefisine kadir
آن بود ابلهترین مردمان	کز پی نفس و هوا باشد دوان	En ahmağı insanların odur Nefis ve heva ardından koşturur
آنکه رنجاند ترا عذرش پذیر	تا بیایی مغفرت بر وی مگیر	Özrünü kabul et seni incitenden Bağışlanmanı sen de eğer istersen
حق ندارد دوست خلق آزار را	نیست این خصلت یکی دیندار را	Halkı incitenei sevmez Hak Dindar bu halden olur uzak

از ستم هر کو دل را ریش کرد	آن جراحت بر وجود خویش کرد	Zulümle bir gönlü inciten her kişi Kendi bedeninde açar o yaralı işi
آنکه در بند دل آزاری بود	در عقوبت کار او زاری بود	Gönül incitmeyi her kim huy eder Kendi akıbetini heder eder
ای پسر قصد دل آزاری مکن	وز خدای خویش بیزاری مکن	Ey oğul! Sakın gönül kırmaktan Kaçın Tanrının nefretini almaktan
خاطر کس را مرغجان ای پسر	ورنه خوردی زخم بر جان ای پسر	Kalbini kırma kimsenin ey oğul! Acıyı tatsan da canında sen oğul!
گر همی خواهی که گردی معتبر	نام مردم جز به نیکویی مبر	Bulmak istiyorsan itimat eğer sen Adını anma halkın gayrı iyilikten
قوت نیکی نداری بد مکن	بر وجود خود ستم بیحد مکن	İyiliğe ermezse gücün şerden kaçın Kendini sınırsız eziyetten sakın
رو زبان از غیبت مردم ببند	تا نه بینی دست و پای خود ببند	Git çek halkın gıybetinden dilini Bağlı görmeyesin ayağını elini
هرکه از غیبت زبانش بسته نیست	آن چنان کس از عقوبت رسته نیست	Kim ki dilini gıybetten sakınmaz İki âlemde cezadan kurtulmaz
در فوائد خاموشی		Susmanın Faydaları
ای برادر گر تو هستی حق طلب	جز بفرمان خدا مگشای لب	Ey kardeş! Hakkı arayan biriysen Konuşma başka şey onun emrinden
گر خبرداری ز حی لایموت	بر دهان خود بنه مهر سکوت	“Hiç ölmeyecek”ten haberdar isen Ağzına vur sükûtun mührünü sen
هر که را گفتار بسیارش بود	دل درون سینه بیمارش بود	Kim ki sözü çok söyleyip konuşur Kalbi kafes içinde hasta olur
عاقلان را پیشه خاموشی بود	پیشه جاهل فراموش بود	Akıllıların ilkesi susmaktır Cahilin ilkesi unutkanlıktır
خاموشی از کذب و غیبت واجبست	ابله است آنکو بگفتن راغبست	Yalan ve gıybetten vacip korunmak Konuşmaya heves eder hep ahmak

گرچه گفتارش بود در عدن

دل ز پرگفتن بمیرد در بدن

Kalp ölür çok konuşmakla bedende
Olsa da Aden incisi cinsinde**در عمل خالص**

پاک دارد چار چیز از چارچیز

هرکه باشد اهل ایمان ای عزیز

Salih Amel HakkındaKim olursa iman ehli ey aziz!
Dört şeyi tutar dört şeyden temiz

خویشتن را بعد از آن مومن شمار

از حسد اول تو دل را پاک دار

Hasetten temizle önce kalbini
Sonra mümin say sen kendini

تا که ایمانت نیفتد در زیان

پاک دار از کذب و از غیبت زیان

Yalan ve gıybetten arındır dilin
İmanın olmasın heder senin

شمع ایمان ترا باشد ضیا

پاک اگر داری عمل را از ریا

Aritirсан amelini riyardan
Işık verir mumuyla sana iman

مرد ایمان دار باشی والسلام

چون شکم را پاک داری از حرام

Temiz tutarsan karnını haramdan
Olursun sen imanlı adamlardan**در صفت ذکر**

گر خبر داری ز عدل و داد حق

باش دایم ای پسر با یاد حق

Zikrin Nitelikleri HakkındaOğul! Hep Hak zikriyle meşgul olsan
Adalet ve nimetten haberdarsan

در تغافل مگذران ایام را

زنده دار از ذکر صبح و شام را

Gündüz ve gece canlansın zikrinle
Geçirme günleri gaflet içinde

کی هوای کاخ و ایوانت بود

یاد حق گر مونس جانت بود

Hak zikri yoldaş olursa ruhuna
Gönül düşmez köşk saray arzusuna

اندر آن دم همدم شیطان شوی

گر زمانی غافل از رحمن شوی

Rahmanı bir an unutursan
Sana hemen arkadaş olur Şeytan

تا بیایی در دو عالم آب روی

مومنا ذکر خدا بسیار گوی

Ey mümin! Zikrini çok söyle Hakkın
İki cihanda da şeref bulasın

ذکر بی اخلاص کی باشد درست

ذکر را اخلاص می باید نخست

Zikir için en ilk ihlâs gerekir
Nasıl olur doğru ihlâssız zikir

ذکر بر سه وجه باشد بی خلاف	تو ندانی این سخن را از گراف	Zikir üç şekilde olur kusursuz Sakin boş söz sanma bunu kuşkusuz
عام را نبود بجز ذکر لسان	ذکر خاصان باشد از دل بی گمان	Avamın zikri sadece dilledir Mümtez kişilerin ise kalpledir
ذکر بی تعظیم گفتن بدعتست	واندر آن یک شرط دیگر حرمتست	Övgüsüz zikir söylemek bidattir Çünkü zikrin bir adı da hürmettir
ذکر خاص الخاص ذکر سر بود	هر که ذاکر نیست او خاسر بود	En seçkinler zikri zikrin başdır Zikretmeyen kimseler hüsrandır
هست بر هر عضو را ذکر دگر	هفت اعضا راست ذکری ای پسر	Her uzvun zikri ötekenden ayrı Oğul! Yedi uzuv zikreder ayrı
یاری هر عاجز آمد ذکر دست	ذکر پا خویشان زیارت کردنت	Her muhtaca uzanmak elin zikri Akraba ziyareti ayak zikri
ذکر چشم از خوف حق	باز در آیات او نگریستن	Gözün zikri korkuyla ağlamaktır Ve onun ayetlerine bakmaktır
استماع قول حق دان ذکر گوش	تا توانی روز و شب در ذکر گوش	Hak sözü işitmek kulağın zikri Güç yettikçe gündüz gece yap zikri
اشتیاق حق بود ذکر دلت	کوش تا این ذکر گردد حاصلت	Kalbin zikri Hak aşkını doğurur Çabalarsan bu zikir senin olur
آنکه از جهلست دایم در گناه	کی حلاوت یابد از ذکر الله	Cahilin hali sanki hepten günah Ne tat alabilir dese de Allah
خواندن قرآن بود ذکر لسان	هر کرا این نیست هست از مفلسان	Dilin zikri de Kur'an okumaktır Yapmayanın akıbeti iflastır
حمد حق را بر زبان بسیاردار	تا شوی از نار حرمان رستگار	Hakkın hamdini düşürme dilinden Kurtulasın yoksulluk ateşinden
لب مجنبان جز بدکر کردگار	زانکه پاکان را همین بودست کار	Ayırma sen dilini Hak aşkından Temizlerde iş farklı olmaz bundan

در بیان صفت دانش

چارچیز آمد بزرگ و معتبر می نماید خرد لیکن درنظر

Bilginin Nitelikleri Hakkında³⁶

Dört şey daha üstün ve muteberdir
Fakat ilk bakışta küçük görünür

³⁶ Bu başlık altında yer alan beyit sayısı nüshalarda farklılık arz etmektedir.

باز بیماری کزو دل ناخوشست	زان یکی خصمت و دیگر آتشست	Biri senin düşmanın diğeri ateştir Bu hastalıktan gönül keyifsizdir
این همه تا خرد ننماید ترا	چارمین دانش که آراید ترا	Dördüncüsü süsleyen bilgi seni Bunlar küçük göstermez seni
از بلای او کند روزی نفیر	هر که در چشمش عدو باشد حقیر	Kim düşmana hakir bakarsa eğer Belasından bir gün de feryat eder
بینی از وی عالمی را سوخته	ذره آتش چو شد افروخته	Alevlenirse bir ateş zerreden Görürsün ondan yanar âlem hepten
زانکه دارد علم قدری بی شمار	علم اگر اندک بود خوارش مدار	İlim az da olsa hor görme onu Çünkü ilmin yoktur değerce sonu
ورنه بینی درد عجز در بیچارگی	رنج اندک را بکن غم خواری	Dert ortağına olma bir de sen dert Yoksa çaresizlik sana olur dert
خوف آن باشد که کردد بد مزاج	دردسر را گر نجوید کس علاج	Derdine her kim ilaç aramazsa Yazıklar olsun o kötü huyluya
پیش از آن کز پا درآبی ای پسر	باش از قول مخالف بر حذر	Düşmanların sözlerinden sakın sen Ey oğul! Ayaktan daha düşmeden
چار دیگر هم شود موجود نیز	ای پسر هر کس که دارد چارچیز	Ey oğul! Olursa şu dört şey kimde Onun peşinden gelir dört şeyi de
عاقبت رسوای آید از لجاج	خشم را نکنند پشیمانی علاج	Öfkeyi pişmanlık devası yapma Rezillik gelir inattan sonunda

در بیان بی وفائی جهان

Dünyanın Vefasızlığı Hakkında

در جهان دانی که گردد معتبر	آنکه او را پاک می باشد نظر ³⁷	Dünyada bilir misin kim muteber? Düşüncesi temiz kişi muteber
----------------------------	--	--

³⁷ Attâr'ın *Pendnâme*'sinde aşağıdaki biçimde yer alır: « آنکه او را پاک نبود از خطر » Tehlikeden korkusu olmayan kişinin.

کس وفا ندید هرگز ندید از	جور دارد نیستش با مهرکار	Kimse görmedi hiç vefa dünyadan Cefası var sevgi beklenmez ondan
آنکه در شیهای غم شد با تو	روز شادی هم بپرس اش زینهار	Gam gecesinde seninle olan dostunu Sevinç gününde de mutlak ara sen onu.
روز نعمت گر تو پردازی بکس	روز محنت باشدت فریادرس	Yardım edersen birine varlık gününde Gelir sıkıntıda yardımına senin de.
چون بیا بی دولتی از مستعان	اندرآن دولت مبر از دوستان	Sen eğer Allaha bir devlet bulursan O mutlulukta yüz çevirme dostundan.
مر ترا هر کس که یار غم بود ³⁹	چون رسد شادی همان همدم بود	Gamına ortak olan insanları da Kendine sen ortak et mutluluğunda.

از پندنام⁴⁰ یکی از مشایخ کرام نوشته شد

بسمالله الرحمن الرحيم

کریم بخشای بر حال ما	که هستیم اسیر کمند هوا	Meşâiyih-i Kirâm'dan Birinin Yazdığı Pendnâme'den Rahman ve rahim olan Allah'ın Adıyla Bağışla halimizi kerem sahibisin Esiri olduk biz de heva kemendinin
نداریم غیر از تو فریاد رس	تویی عاصیان را خطا بخش و بس	Yoktur kimse senden başka imdat edecek Sensin isyankârları bağışlayacak tek Sapmaktan hep sen kuru bizi yanlış yola Doğruyu göster tek hatamı da bağışla.
نگه دار ما را از راه خطا	خطا در گذار و صوامع نما	

ختاب بنفس

چهل سال عمر عزیزت گذشت	مزاج تو از حال طفلی نگشت	Nefse Hitap Kırk yıl geçti kıymetli hayatından Kurtulmadı mizacın çocukluktan
همه با هوا و هوس ساختی	دمی با مصالح نپرداختی	Hep heva ve heves peşinde koştuñ Bir an yararlı bir tek şey yapmadın

³⁸ Attâr'ın *Pendnâme*'sinde aşağıdaki biçimde yer alır: «آنکه با تو روز غم می بست کار» Gamlı günde seninle birlikte olan kişinin.

³⁹ Attâr'ın *Pendnâme*'sinde aşağıdaki biçimde yer alır: «مر ترا هر کس که او در غم بود»

⁴⁰ Bu kısımdaki öğütler çoğunlukla Sa'dî-yi Şîrâzî'ye aittir.

مکن تکیه بر عمر نا پایدار مباحش این از بازی روزگار
Yaslanma bu geçip giden ömrüne
Güvenme feleğin çevirdiğine

در مدح کرم

دلا هر که بنهاد خوان کرم بشد نامدار جهان کرم
ور از کرم در جهان کار نیست وزین گرمتر هیچ بازار نیست
کرم نامدار جهانست کند کرم کامکار امانت کند
کرم مایه شادمانی بود کرم حاصل زندگانی بود
دل عالمی از کرم تازه دار جهان را زبخشش پرآوازه دار
همه وقت شو در کرم مستقیم که هست آفریننده جان کرم

Cömertliğin Övgüsü Hakkında

Gönül! Sen sofraya kuranı say cömert
Kerem eden bulur dünyada şöhret

Ey cömert! Dünyada yoktur değerlisi
Yok kârlı bir kazanç asla bundan daha

Cömertlik insanı dünyada şöhret eder
Cömertlik bahtiyarlığı da temin eder

Mutluluğun esasıdır cömertlik
Hayatın da kazancıdır cömertlik

Dünyanın gönlünü cömertlikle al
Dünyada sen bahşişinle namın sal

Cömertlik üzere ol sen her zaman
Allah da kerimdir ruhu yaratan

در مذمت بخیل

بخیل ار چه باشد توانگر بمال بخورای جو مفلس خورد گوشمال
کرمیان ز اموال بر میخورند بخیلان غم سیم و زر میخورند

Cimriliğin Yergisi Hakkında

Cimri servetçe zengin olsa bile
Müflis gibi kınanır zellilikle

Cömertler maldan doyasıya yerler
Cimriler altının kederindeler

در صفت تواضع

دلا گر تواضع کنی اختیار شود خلق دنیا ترا دوستدار
تواضع زیادت کند جاه را که از مهر پرتو بود ماه را

Tevazunun Nitelikleri Hakkında

Gönül! Tevazu yolunu tutarsan
Sana dost kesilir bir dünya insan

Tevazu yüceltir bütün makamları
Güneşten alır ay da ışığını

تواضع کند هر که هست آدمی	نزید ز مردم بجز مردمی	Tevazulu davranır insan olan Ancak insan ile yaşar tek insan
تواضع بود حرمت افزای تو	کند در بهشت برین جای تو	Tevazudur ancak değer arttıran Odur Cennette makam kazandıran
تواضع بود مایه دوستی	که عالی بود پایه دوستی	Özü de tevazudur dostluğun Onunla artar değeri dostluğun
تواضع کلید در جنت است	سرافرازی و جاه را زینت است	Tevazu Cennetin anahtarındır Şeref ve makamların süsüdür
کسی را که عادت تواضع بود	ز جاه و جلالش تمتع بود	Tevazuyu adet edinen adam Bulur fayda ve büyüklükten makam
تواضع کند مرد را سر فراز	تواضع بود سرورائرا طراز	Tevazu onurlu kılar adamı Tevazu süsler lider insanları
کسی را که گردنکشی در سر است	تواضع ازو یافتن خوشتر است	Kahraman edalı olan insana Tevazulu olması hoştur ona
تواضع کند هوشمند گزین	نهد شاخ پر میوه سر بر زمین	Tevazu yapar akıllıyı seçkin Eğilir meyveli dal yere değin
تواضع مدار از خلاق دریغ	که گردن ازان برکشیدی چو تیغ	Kaçma yaratılmışa tevazudan Boyun kılıç gibi çekinir bundan
تواضع ز کردن فرازان نکوست	گداگر تواضع کند خوی اوست	Tevazu mevki sahibinde hoştur Tevazu aciz kimsede hep huylur

در مذمت تکبر

Kibirilenmenin Yergisi Hakkında

تکبر مکن زینهار ای پسر	که روزی زدستش درآبی بسر	Sakın ey oğul! Olma kibre düşkün Kayıp gider elinden hayat bir gün
تکبر زدانا بود نا پسند	غریب آید این معنی از هوشمند	Yakışmaz kibirilenme bilgelere Uymaz kibir akıllı kimselere
تکبر بود عادت جاهلان	تکبر نیاید ز صاحب دلان	Kibirilenmek âdeti Cahillerin Görölmüş mü kibri gönöl erinin

بزدان لعنت گرفتار کرد	تکبر عزازیل را خوار کرد	Kibir Azâzil'i hep zelil etti Lanet zindanına hepten hapsetti
سرش پر غرور از تصور بود	کسی را که عادت تکبر بود	Kibirlik her kimde âdet olur Kafası hayallerle hep doludur
اگر می کنی تو خطا می کنی	چو دانی تکبر چرا میکنی	Biliyorsan nedir bu kibrin senin Yine de yaparsan hata edersin
تکبر بود اصل بد گوهری	تکبر بود مایه مدبری	Kibirlik oldu asinin özü Kibir aslı bozuk adamın kökü

در فضیلت علم

نه از حشمت و جاه و مال و منال	بنی آدم از علم یابد کمال	Olgunluk insana gelir ilimle Değil gösteriş mal mülk mevki ile
که بی علم نتوان خدا را شناخت	چو شمع از بی علم باید گداخت	İlim için şarttır mum gibi yanmak İlimsiz kolay mı Rabbi tanımak
طلب کردن علم کرد اختیار	کسی را که شد در ازل بختیار	Ezelden bahtiyar olursa insan İlim istemeyi seçer her zaman
که گرمست پیوسته بازار علم	خرمند باشد طلب کار علم	İlim yolunu seçer akıl sahibi insan Canlıdır ilim dünyası her zaman
دیگر واجب آمد پیش قطع ارض	طلب کردن علم شد بر تو فرض	İlim istemek farz kılındı sana Vacip artık maldan yüz dönmek sana
که کار تو از علم گیرد نظام	ترا علم در دین و دنیا تمام	Din ve dünyada ilim ihya eder Tüm işler ilimle düzene girer
که بی علم بودن بود غافلی	میاموز جز علم گر عاقلی	Hep ilme ver kendini varsa aklın Bilgisizlik gaflettir bundan sakın
که علمت رساند بدار القرار	برو دامن علم گیر استوار	Yapış eteğine sağlamca ilmin İlimin vardırın yurduna nimetin

در مذمت ظلم

İlmin Fazileti Hakkında

Zulmün Yerilmesi Hakkında

بیندیش آخر ز تنگی کور	مکن بر ضعیفان بیچاره زور	Çaresizlere zulmetmekten kaçın Sonunu hep düşün daracık kabrin
ز دود دل خلق غافل مباش	بآزار مظلوم مائل مباش	Meyletme eziyete hiç mazluma Gönül ahından halkın gafil olma
که تا که رسد بر تو قهر خدای	مکن مردم آزاری ای تند رای	Zulmetme ey öfkeli, insanlara Hakkın kahrı sonunda gelir sana

در صفت قناعت

در اقلیم راحت کنی سروری	دلاگر قناعت بدست آوری	Gönül! Kanaat bulunursa sende Mutlu mesut olursun her âlemde
که پیش خردمند هیچ است مال	اگر تنگدستی ز سختی منال	Fakir olsan da yakınma zorluktan Dem vurmaz akıl sahibi varlıktan
قناعت کند هر که نیک اختر است	قناعت بھر حال اولی تر است	Her zaman evla olandır kanaat Talihli her kişi eder kanaat
که روشن ز خورشید باشد جهان	ز نور قناعت بر افروز جان	Ruh kanaat nuruyla aydınlanır Dünya ışığını güneşten alır

در صفت طاعت

که بالای طاعت نباشد هنر	ز طاعت نه پیچد خردمند سر	Akıllı itaatten dönmez yüzün Yoktur bir sanat itaatten üstün
در ایوان طاعت نشیننده باش	پرستنده آفریننده باش	Yaratıcıya ibadet eden ol İtaat eşliğinde oturan ol
که جنت بود جای پرهیزکار	سر از جیب پرهیزکاری برار	Takva yakasından geçir başını Cennet olur takvalının makamı

در صفت راستی

Doğruluğun Özellikleri Hakkında

شود خلق دنیا ترا دوستدار	دلاگر کنی راستی اختیار	Gönül! Olursan doğruluktan yana Dost kesilir bir dünya insan sana
که از راستی نام گردد بلند	نه پیچد سر از راستی هوشمند	Doğruluktan hiç yüz dönmez akıllı Doğruluk şöhretli yapar insanı
هزار آفرین بر نهاد تو باد	تراگر بود راستی در نهاد	İşlerse eğer doğruluk özüne Senin huyuna aferin binlerce
ز تار یکی جهل گیری کنار	دم از راستی گر زنی صبح وار	Gündüz gibi doğru olayım dersen Kara cahilden uzak durmalısın sen
که دارد فضیلت بمین و بسار	مزن دم بجز راستی زینهار	Doğruluktan başka konuşma sakın Fazilet taşır hem solun hem sağın
که در گلبن راستی خار نیست	به از راستی در جهان کار نیست	Dünyada iş yok iyilikten üstün Dikeni yoktur doğruluk gülünün
کجا روز محشر بود رستگار	کسی را که ناراستی گشت کار	Yalanla hep iş çeviren bir kimse Nasıl kurtulur yarın ahirette
کزو نام نیکو شود بی ثمر	ز ناراستی نیست کاری بتر	Yalancılıktan beter bir iş yoktur O yüzden iyi şöhret de yok olur

در مذمت کذب

چراغ دلش را نباشد فروغ	کسی را که گردد زبان دروغ	Yalanın Yerilmesi Hakkında Kişinin kayarsa dili yalana Bilgisi de ışık veremez ona
دروغ آدمی را کند شرمسار	دروغ آدمی را کند بی وقار	İnsanı yalan düşürür vakardan Utandırır insanı her daim yalan
که کاذب بود خوار و بی اعتبار	دروغ ای برادر مگو زینهار	Söyleme sakın sen ey kardeş yalan Zelil ve güvensiz yalan konuşan
که او را نیارد کسی در شمار	ز کذاب گیرد خردمند عار	Utandır her bilge yalancılıktan Adını söylemez kimse adamdan

امر در مشاهده قضا و قدر

Kaza ve Kaderi Müşahede Emri Hakkında

که سقفش بود بی ستون استوار	نگه کن برین گنبد زر نگار	Bak da gör altın yıldızlı cihanı Direksiz ve sapasağlam çatısı
درو شمعه‌های فروزنده بین	سرپرده چرخ گردنده بین	Feleğin çarkını döndüreni gör Onda ışıltılı yıldızları gör
یکی داد خواه و یکی تاج خواه	یکی پاسبان و یکی پادشاه	Biri bekçidir padişah birisi Biri adalet ister taç birisi
یکی شادمان و یکی دردمند	یکی کامران و یکی مستمند	Biri mutlu mesut üzgün birisi Biri neşelidir dertli birisi
یکی سرفراز و یکی خاکسار	یکی تاجدار و یکی باجدار	Biri vergi verir sultan birisi Biri keyfinde eşikte birisi
یکی بی نوا و یکی مال دار	یکی نامراد و یکی کامکار	Biri mutsuzdur mutlu birisi Biri azıksızdır zengin birisi
یکی دار بقا و یکی را فنا	یکی را عنا و یکی را غنا	Biri meşakkatte zengin birisi Biri varlıkta yoklukta birisi
یکی سالخورد و نوجوان	یکی تندرست و یکی ناتوان	Biri sağlıklıdır güçsüz birisi Biri yaşıldır da gençtir birisi
یکی در دعا و یکی در وعا	یکی در صواب و یکی در خطا	Biri doğru yolda sapmış birisi Biri duada hilede birisi
یکی بردبان روی و یکی جنگجوی	یکی نیک خلق و یکی تندخوی	Biri huyludur öfkeli birisi Biri sabırlı kavgacı birisi
یکی در مشقت یکی کامیاب	یکی در تنعم یکی در عذاب	Biri bollukta ve darlıkta biri Biri sıkıntılı huzurlu biri
یکی در کمند حوادث اسیر	یکی در جهان جلالت امیر	Biri âlemde yaratan gücünde Biri esir olaylar pençesinde
یکی باغم و رنج و مهنت ندیم	یکی در گلستان راحت مقیم	Biri gül bahçesinde keyif sürer Biri yanında üzüntü ve keder
یکی در غم نان و خرج عیال	یکی را برون رفت ز اندازه مال	Biri hesapsız zenginlik içinde Biri ekmek derdi ve geçiminde

یکی خفته در کنج میخانه مست	یکی را شب و روز مصحف بدست	Biri gece gündüz Kur'an elinde Biri sarhoş meyhane köşesinde
یکی غرق در بحر فسق و فساد	یکی نیک کردار و نیک اعتقاد	Biri iyi amel itikat üzerinde Biri boğulmuş günah denizinde
یکی عاجز و سست و ترسنده جان	یکی غازی و چابک و پهلوان	Biri gazada çeviklik ve yiğitlikte Biri güçsüz zayıf korku içinde

در بیان عدم ثبات دنیا

Dünyanın Yok Olacağı Hakkında

بسا پهلوانان کشور ستان	بسا پادشاهان شوکت نشان	Nice görkemli padişahlar vardı Nice yürekli fatihler de vardı
بسا شیرمردان شمشیرزن	بسا تند کردان لشکر شکن	Nice ordu yenen atılgan vardı Nice aslan yürekli erler vardı
بسا نازنینان خورشید خد	بسا ماه رویان شمشاد قد	Nice ay yüzlüler servi boylular Nice güneş yanaklı ve nazlılar
بسا سروقد و بسا گلغذار	بسا نامدار و بسا کامکار	Nice şöhretliler nice mutlular Nice servi boylu gül yanaklılar
کشیدند سر گریبان خاک	که کردند پیراهن عمر چاک	Ömür gömleğini hep yırttılar Attılar yakalarına topraklar
که هرگز کسی زان نشانی نداد	چنان خرمن نامشان شد بیاد	Şöhret harmanları öyle savruldu Hiç kimse onlardan söz etmedi
که می بارد از آسمانش بلا	منه دل برین کاخ خرم هوا	Sevinçli arzu sarayına gönül bağlama Gökten belalar yağar onun üstüne
بغفلت مبر عمر در وی بسر	ثباتی ندارد جهان ای پسر	Dünya sonsuz değildir ey oğul Gafletle ömür sürme orada

اطفال مکاتبک لغت کتابنه مراجعتله خود بخود لغتلی بولوب معنارینی استخراجه آلمشملری ضمننده اشبو رساله ده محرر بعض لغتلر حروف هجا اوزره ترتیب اولنوب معناریلله برابر بو محله تخریر اولنمشدر.

Sözlük⁴¹

حروف الف

آزموده	تجربه اولنمش
آشتی	صلح و یارشقلق
آماده کردن	حاضر ایتمک
ابله	احمق
اعراض کن	یوز چویر و ترک ایت دهمکدر
افزونی	زیاده لک و ارتقلق
افسوس	ظلم و ستم و حیف و دریغ معنالرینه
التهاب	عربیدر آتش علولنمک

حرف الباء مع الپا

بازی	اویون
برخوردن	متمنع اولمق و فائده کورمک
بیرون	دیشارو و خارج
بر مدارید	قالدرمییکز دهمکدر مصدری برداشتن
برنده	کسکین و کسیجی
بمشت برین	جنت اعلا
بیگانه	یپانجی و بیلدک والمیان
بیماری	خستلک
پرتو	نور و ضیا و پارلاقلق
پرگفتن	چوق سویلمک
پرهیز کردن	صاقنمق و احتیاط ایتمک
پس	صکره و کیرو بوضورتده و امدی
پیش آمدن	اوکنه چیقمق و ظهور ایتمک و وقوع بولمق
پیشه ساختن	عادت ایتمک

⁴¹ Bu bölümde listesi verilen kelimeler ve açıklamaları, risalenin orijinalinin son kısmında yer alanlardan ibarettir.

حرف التاء

تابستان	ياز
تخم مكاريد	تخم اكمييكر ديمكدر و مصدرى كاشتندر
ترس	قورقو
ترسان	قورقيجى و قورقاق
تلخ	آجى
تندى	طارغئلق و تيزلك
تنگى	طارلق و مضايقه
توانگرى	زنكينلك
توشه	يول ايچون نان ييه جك و قارين طويورميه جق قدر طعام
تير	اوق

حرف الجيم

چنين	بويله
جوانمردى	سخاوت و جومردلك

حرف الحاء

خدا پرست	حق تعالى حضرتلرئنى بيلوب عبادت ايدن
خداوند	صاحب ديمكدر
خداوندان	خداوندك جمعيدر صاحبلىر ديمكدر
خداوندان اخبار	خير صاحبلىرى ووقوف و معلوماتى اولنلر
خرد	كوچك
خرسندى	قناعت
خشم	غضب و طارغئلق
خورشيد	كونش
خويشاوندان	اقرايا و خصملىر

حرف الدال

دارو	علاج
درخت	آغاج
دريغداريد	اسركييكز
دزدان	خرسزلىر

درست صحیح و سالم و طوغری

دلتنگ جانی صقلمق

دور بودن اوزاق اولمق

حرف الراء

راست طوغری

رستگان خلاص اولنلر

ریخته دوکلمش و دوکالان

راه زنان یول کسجیلر

رستگاری نجات و قورلتمق

رستگاران قورتلیجیلر

حرف الزاء

زمستان قیش

زنان قادینلر

حرف السین

سود فاءده

سوگند محورید بچین ایتمیه سکر

سخت مگیرید صق طوقییکز و صقشدرمییکز

سخن سوز

حرف الشین

شتاب عجله ایتمه بیکر دیمکدر مصدری شتاب کردن

شردن صایمق

شورستان چوراق یر

شوهر قوجه و زوج

شکسته قیریلان و قیرلمش

حرف الفاء

فراخی بوللق و آجیقلق و چوقلق

فرزند اوغل

فرسنگ اوچ میل مقداری مسافه

فرو خوردن یوتمق

فریفته مشوید امردر آلدانه بیکز و مجبور اولمه بیکز دیمکدر

❁ حرف القاف ❁

قفل کلید

❁ حرف الکاف ❁

کاخ کوشک

گزیدن سچمک و انتخاب ایتمک

کاهلی تنبلک

کارهای ناپسندیده بکنلمیان ایشلر

کرانه کردن چکلمک و صاقنمق و انزوا

کردار طبیعت و ایش و طور

کنج کوشه

گنج خزینه

کودکان چوجقملر

گوش مدارید قولاق ویرمیسیکز و دکلمه بیکز

گزاف عبث سوز

گسترده شد دوشندی و یاییلدی

کشت زار اکین آکیلان یر

❁ حرف اللام ❁

لاجرم البته و مطلقا و شبهه سز

❁ حرف المیم ❁

ماه آی

مردگان اولمشلر و اولولر

مردمان آدملر

مرگ اولوم

مست سرخوش

مستغنی احتیاجسز

مهرتی بیوکلک

مهر محبت و کونش

میرد اولور و هلاک اولور

✽ حرف النون ✽

ارالنمیه جق شئ	ناجستنی
خسیس و الجق	ناکس
مشهور و معروف	نامدار
یویلنمیه جک لقردی	ناگفتنی
عارلنمق	ننک داشتن
یکی زنکین اولمش و صکره دن کورمش	نوکیسه
ایولر	نیکان
ایولک	نیکی
اقباللی و صاحب طالع	نیک اختر

✽ حرف الواو ✽

بورجلولر	وام داران
بورج ایتمه بیکز	وام مکنید

✽ حرف الهاء ✽

نفس و هواسنه تابع اولان	هوا پرست
دائما برابر اولان	همنشین

✽ حرف الباء ✽

خاطره کتوریکز و ذکر ایدیکر	یاد آورید
معناسز و رابطه سز لقردی سویلیان	یاوه گو

Sonuç

Müslümanlar, mensubu buldukları İslâm dininin kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in ve onun peygamberi Hz. Muhammed'in tavsiyeleri doğrultusunda ilim öğrenmeye büyük önem vermiştir. Bunun gereği olarak tarihin her döneminde özellikle ahlâk muhtevalı eserler kaleme almışlardır. Osmanlı coğrafyasında günlük olarak konuşulan Türkçenin yanı sıra, Arapça ve özellikle ahlâk içerikli eserler noktasında Farsça yazılmış eserlerin sayılarının çokluğu dikkat çekicidir.

Osmanlılar döneminde Arapçanın öğrenilmesine verilen önemin yanı sıra Farsça öğrenilmesine de özel ilgi gösterilmiştir. Nitekim Osmanlılarda çok küçük yaşlardan itibaren Farsça öğrenimine sıbyan/mahalle mekteplerinde bile yer verilmiştir. Bu amaçla Osmanlı döneminde sıbyan mektepleri müfredatındaki Farsça dersinde okutulmak üzere hazırlanan "Nasihat-ı Hukemâ" adlı bir öğüt risalesi hazırlanmış ve matbu olarak basılmıştır. En küçük yaştan itibaren ahlâki değerleri öğrenmeye katkı sağlaması amaçlanan bu eserde öğüt denilince akla ilk gelen şahsiyetlerden Lokman Hekim, Nûşîrevân-ı Âdil, Feridüddîn-i Attar ve Sa'dî-yi Şîrâzî gibi tarihi ve edebî kişiliklerin sözlerine yer verilmiştir. Farsça olarak hazırlanmış olan bu öğüt metniyle, çocuklara Farsça dil öğreniminin yanı sıra metinde yer verilen ahlâki davranışların kazandırılması da hedeflenmiştir.

Özellikle öğüt metninde işlenen konulara bakıldığında toplumun hangi tabakasına mensup olursa olsun Müslüman bir bireyin sahip olması gereken özellikleri ifade ettiğini görürüz. Bir birey bu tavsiyelere uyduğunda hem dünya hem de ahiret hayatında mutlu sona ulaşacaktır. Metinde yer verilen öğüt metinleri özetle şu başlıklara ilişkindir: Kadere razı olmak, ilim öğrenmek, cehaletle ömrü tüketmemek, anne- baba hakkına riayet etmek, devlet büyüklerine saygılı davranmak, sanat ve meslek öğrenmek, hayatının geçici olduğunu unutmamak, gençliğin kıymetini bilmek, bilgelerin öğüdüne gereken değeri vermek, başkalarının sıkıntı ve dertlerini paylaşmak, eline ve diline sahip olmak, iyi insanlarla dost olmak, misafirperver olmak, gıybetten sakınmak, ölüleri hayırla yâd etmek, gereksiz yere konuşmamak gibi.

SUMMARY**PERSIAN AND BOOK OF NASIHAT-I HOKEMA AT SIBYAN SCHOOLS****Musa BALCI***

Muslims have paid great attention to learning knowledge in the direction of the Holy Quran, the book of Islam Religion which they are a member of, and its prophet Muhammad. As a consequence of that, they have written works, especially moral-oriented ones, throughout the history. It is remarkable that in the Ottoman geography the number of works written in Arabic and especially in Persian in terms of moral-oriented works as well as Turkish spoken as a daily language is high.

In addition to placing importance on learning Arabic in the Ottoman period, Persian was given a special interest. Indeed, learning Persian from young ages was given a place even in Sibyan schools. An advice booklet called “*Nasihât-i Hokema*”, made up for this purpose to teach in Persian courses in the Sibyan School curriculum in the Ottoman period, was prepared and printed. In this work whose aim was to contribute to learning moral values from the youngest ages, words from historical and literary figures, who are the first names such as Lokman Hekim, Nusirevan-i Adil, Feridüddin-i Attar and Sa’di-yi Sirazi to come to mind when advice is talked about, have been given a place. By the means of these advice texts prepared in Persian, getting children to acquire moral behaviors as well as teaching Persian was aimed.

When subjects processed in especially advice texts are looked, we see that these are the qualifications which a Muslim individual, no matter what social layer he or she belongs to, should have. When an individual complies with these, he or she will reach a happy end in both lives after and before his or her death. Advice texts given a place in the study are in these titles: Bowing to the inevitable, learning knowledge, not wasting one’s life with ignorance, complying with father and mother rights, behaving statesmen in a respected manner, learning a craft, remembering that life is temporary, knowing the value of youth, having a high opinion of wise people’s advice, sharing others’ difficulties and troubles, holding one’s tongue and hands, making friends with good

* Assist. Prof. Dr., Artvin Çoruh University, Faculty of Theology, Department of History of Islam and Arts (musabalci@hotmail.com).

people, being hospitable, avoiding gossips, remembering the dead with gratitude, not talking unnecessarily and so on.

KAYNAKLAR

Ağırakça, Gülsüm Pehlivan, *Mekteplerde Ahlâk Eğitim ve Öğretimi* (1839-1923), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013.

Atalay, Mehmet, *İran Edebiyatı Tarihi*, Demavend Yayınları, İstanbul 2014.

Balcı, Musa, *Taşa Kazınmış Sözler: İslâm Öncesi Fars Öğüt Edebiyatı*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2016.

Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, “İstanbul Çocukları”, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle-Sıbyan Mektepleri*, Haz.: İsmail Kara-Ali Birinci, Dergâh Yayınları, 2. bsm, İstanbul 2012.

Birinci, Ali, “Mahalle Mektebine Başlama Merasimi ve Mektep İlâhileri”, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle-Sıbyan Mektepleri*, Haz.: İsmail Kara-Ali Birinci, Dergâh Yayınları, 2. bsm, İstanbul 2012.

Bozkurt, Nebi, “Mektep” *DİA*, c. 29, İstanbul 2004.

Çehârdehî, Murtezâ-yi Muderrisî-yi, “Ahlâk-i İrân-i Bâstân II”, *Armağân*, Sayı: IX, 1342 hş.

Enverî, Hasan, *Ferheng-i A'lâm-i Sohen*, c. I-III, Tahran 1387 hş.

Gençosman, M. Nuri, *Pendnâme*, M.E.B., İstanbul 1993.

Gölpınarlı, Abdalbâki, *Mantık Al-Tayr*, c. 1, M.E.B., İstanbul 1990.

Görkaş, İrfan, *Osmanlı Mekteplerinde Ahlâk*, Birleşik Yay., Ankara 2014.

Gül, Ahmet “Lokman ve Öğütleri”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, Kayseri 1985.

Hodgson, M. G. S., *İslâm'ın Serüveni*, I, (Çev.: Komisyon), İz Yay., İstanbul 1993.

Huart, Clément, *İrân ve Temeddûn-i İrânî*, (Çev.: Hasan-i Enûşe), Tahran 1390 hş.

İlaydın, Hikmet, “Önsöz”, *Gülistan*, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1997.

Kara, İsmail, “Sunuş”, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle-Sıbyan Mektepleri*, Haz.: İsmail Kara-Ali Birinci, Dergâh Yayınları, 2. bsm, İstanbul 2012.

Kemal, Yahya, “Hayatımın Bazı Seneleri”, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle-Sıbyan Mektepleri*, Haz.: İsmail Kara-Ali Birinci, Dergâh Yayınları, 2. bsm, İstanbul 2012.

Koçu, Reşat Ekrem, “Sıbyan Mektepleri”, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle-Sıbyan Mektepleri*, Haz.: İsmail Kara-Ali Birinci, Dergâh Yayınları, 2. bsm, İstanbul 2012.

Mîrbâkırî Ferd, Seyyid Ali Asğar, (ve diğerleri), *Târîh-i Edebiyyât-i Îrân*, I, Tahran 1381 hş.

Muîn, Muhammed, *Ferheng-i Fârsî*, I-VI, Tahran 1376 hş.

Çiçekler, Mustafa, “Sadi”, *DİA*, c. 35, Ankara 2008.

Pîrniyâ, Hasan, *Îrân-i Bâstânî*, Tahran 1306 hş.

Şemîsâ, Sîrûs, *Ferheng-i Telmihât*, Tahran 1375 hş.

Şîrâzî, Hâfız-ı, *Divân-ı Gazeliyyât-ı Hâce Hâfız*, Haz.: Dr. Halil Hatîb Rehber, Tahran, 1377 hş.

Tokmak, A. Naci, *Telaffuzlu Türkçe-Farşça Ortak Deyimler Sözlüğü*, Simurg Yay., İstanbul 2001.

www.loghatnaameh.org

Yıldırım, Nimet, *İran Edebiyatı*, Pinhan Yay., İstanbul 2012.

Zerrînkûb, Abdülhuseyn, *Rûzgârân-i Târîh-i Îrân Ez Âğâz Tâ Sukût-i Saltanât-i Pehlevî*, Tahran 1384 hş.